

Türkiye’de Meslek Odaları: Oligarşinin Merkez Üsleri

Ömer Çaha

Prof. Dr. | Fatih Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 63, Yaz 2011 s. 213 - 222

Türkiye’de bulunan meslek odaları sivil toplum kavramının popülerlik kazanmasıyla birlikte 1990’lardan sonra kendilerini sivil toplum kuruluşu olarak nitelendiren bir dil geliştirdiler. Hükümetler üzerinde kurdukları baskı, üyelerinin çıkarlarını savunma konusunda verdikleri mücadele ve temsil ettikleri kitleleri harekete geçirme kabiliyetlerine dikkat çekerek birçok kimse meslek kuruluşlarını birer sivil toplum kuruluşu olarak nitelendirmektedir. Bu çalışmada, kuruluş felsefeleri, üyelik süreç ve yapıları, katılım ve temsil süreçleri ve yönetim yapıları gibi hususları dikkate alarak meslek odalarının bir analizini yapmaya çalışacağız. Buradaki değerlendirmeler, Türkiye’de faaliyet gösteren on bir meslek örgütünün çatı kuruluşları (birlik, konfederasyon) ve bunlara bağlı alt kuruluşlar (oda, borsa, il düzeyindeki birlikler, federasyon) üzerinden yapılacaktır.¹ Bu kuruluşların işleyiş ve örgütlenme biçimleri arasında farklılıklar bulunmakla birlikte, hepsinin benzer bir mantıkla çalıştıklarını ve benzer bir yapılanmaya sâhip olduklarını söyleyebiliriz.

Meslek Odalarının Kuruluş Felsefesi

Türkiye’de faaliyet gösteren onbir meslek kuruluşundan bazılarının tarihsel arka planı Osmanlı modernleşme çabalarına kadar uzanır. İngilizlerle gerçekleşen

¹ Bu kuruluşlar şunlardır: Barolar Birliği, Diş Hekimleri Birliği, Eczacılar Birliği, Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu, Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Noterler Birliği, Odalar ve Borsalar Birliği, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği, Tabipler Birliği, Veteriner Hekimler Birliği ve Ziraat Odaları Birliği. Bu kuruluşların işleyiş ve örgütlenme biçimleri arasında farklılıklar bulunmakla birlikte, hepsinin benzer bir mantıkla çalıştıklarını ve benzer bir yapılanmaya sâhip olduklarını söyleyebiliriz.

1838 Ticaret Anlaşması'yla birlikte Osmanlı bir yandan Batı sanayisinin pazarı haline gelmiş, bir yandan da kendi sanayisini geliştirmiştir. Bunun sonucunda geleneksel lonca kuruluşları işlevlerini yitirmeye yüz tuttuğu gibi, sanayileşmeye bağlı olarak yeni işkolları da yükselmeye başlamıştır. Günümüzde görülen mesleki kuruluşların birçoğu, bu tarihlerde şekillenmeye başlayan mesleklerle bağlantılıdır. Bu meslekleri disipline etmek üzere devlet bu alana ilgi göstermiş ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı faaliyet gösteren odaların kuruluşunu sağlamıştır. Oda kavramı Fransa'dan alınarak Fransız modeline uygun biçimde oda yapılaşmasına gidilmiştir. Bu çerçevede ilk oda olarak 1879 yılında "Dersaadet Sanayi Odası" kurulmuştur.²

Millî iktisat arayışlarının baş gösterdiği İkinci Meşrutiyet döneminde Dersaadet Odaları 1910 yılında benimsenen Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu ile yer değiştirerek daha esaslı bir yasal temele kavuşmuştur.³ Bugün yaklaşık olarak 1.2 milyon üyesiyle faaliyet gösteren Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) bu temel üzerinden gelişmiştir. Benzer şekilde, yaklaşık iki milyon küçük esnaf ve sanatkârı barındıran Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu (TESK), Ahilik geleneğine dayanan tarihsel bir geçmişe sâhip olmakla birlikte, esas olarak İkinci Meşrutiyet dönemindeki uygulamalar sonucunda şekillenmiştir.⁴

Cumhuriyet döneminde meslek kuruluşlarına da el atılarak 1924'ten itibaren meslek kuruluşlarıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelere bakıldığında, devletin bu kuruluşlar üzerinden değişik meslekleri kontrol altına almak, vergi vermelerini ve devletin öncelikleri doğrultusunda üretim yapmalarını sağlamak gibi amaçlar güttüğü görülür. 1924 yılında çıkarılan ve Cumhuriyet'in bu alandaki ilk düzenlemelerinden biri olan 655 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu bu tezi doğrulayıcı niteliktedir. Söz konusu Kanun tüm esnaf, tüccar ve sanayicilerin odalara kayıtlı olmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu Kanunla odalara biçilen rol, tüccar ve sanayiciyi tescil ve kaydetmek, ticarî teamülleri tespit etmek, faturaları tasdik etmek ve vergi verilmesini sağlamak olmuştur.⁵ Bununla birlikte, Kanun aracılığıyla meslek kuruluşları üzerinde sıkı bir devlet denetimi getirilmiştir. Çünkü Kanun, odaları Ticaret Bakanlığına bağlamış ve ilgili bakanlığı odaların teftişine memur kılmıştır. Bu yasayla birlikte daha önce belediyele- re ait olan görevler Ticaret Bakanlığı'yla birlikte bakanlığa bağlı çalışan ticaret odalarına verilmiştir.⁶ Benzer düzenlemeler diğer meslek alanlarında da görülmüştür. 1924 yılında çıkarılan Mahamat (Avukatlık) Kanunu⁷ ile 1927 yılında

2 Ayşe Öncü, "Cumhuriyet Döneminde Odalar", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 1568.

3 Öncü, "Cumhuriyet Döneminde Odalar", s. 1568

4 Bkz. <http://www.tesk.org.tr/tr/hakkında/gedik.html>

5 Öncü, "Cumhuriyet Döneminde Odalar", s. 1569.

6 Bkz. 655 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu, *Düstür, Üçüncü Tertip*, Ankara: Başvekalet Matbaası, Cilt 6, 1934.

7 460 sayılı Mahamat Kanunu, *Düstür, Üçüncü Tertip*, Ankara Başbakanlık Devlet Matbaası, Cilt 5, 1948.

kurulan Mimarlık ve Mühendislik Kanunu bu bağlamda zikredilmesi gereken düzenlemelerdir.⁸

Kısaca, 1920’lerde yapılan düzenlemelerle devletin toplum üzerinde mutlak hâkimiyetini sağlamak üzere meslek odalarına bir misyon yüklenmiştir. Bu misyonun 1930’lu yılların ortalarına gelindiğinde daha da pekiştiği görülür. 1937 yılından sonra yürürlüğe giren parti-devlet bütünleşmesi, beraberinde devletin toplumsal yaşam alanını her bakımdan kuşatmasını getirmiştir. Meslek kuruluşları da böylece devlet tarafından tümüyle kuşatılan alanlar haline getirilmiş ve yeni yapıya göre şekillendirilmiştir. Bu tarihten sonra bazı meslek kuruluşlarıyla ilgili yeni düzenlemeler yapılmış ve yukarıda ifade edildiği gibi meslek kuruluşları yeniden disiplini altına alınmıştır. Bu çerçevede 1938 yılında 3458 sayılı Mühendislik ve Mimarlık Kanunu ve 1943 yılında 4335 sayılı Ticaret ve Sanayi Kanun çıkarılmıştır.⁹ Bu Kanunlar esas alınarak mesleki kuruluşların kurulması, mesleklerin bir araya gelişine bağlı olmaktan çıkarılarak Ticaret Bakanlığının inisiyatifine bırakılmıştır. Bakanlık bu kuruluşların yetkili organlarının aldığı her tür kararı bozma veya değiştirme yetkisine sâhip olmuştur. Ticaret ve iktisat müdürleri bu Kanunla birlikte odaların yönetim kurullarının oy hakkına sâhip tabii üyeleri haline getirilmişlerdir.¹⁰

1950 yılında çok partili demokratik hayata geçildiğinde meslek kuruluşlarının yeni bir felsefeyle şekillendiğini görüyoruz. Burada mercek altına alınan meslek kuruluşlarının tümünün bugünkü şekliyle temellerinin 1950’lerde ve 60’larda atıldığını söyleyebiliriz. Özellikle Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte yeni yatırımlara hız verilmiş, tarımın modernleştirilmesine çalışılmış, sanayinin önündeki engeller kaldırılmış, özel sektörün önü açılmış, eğitim imkânları artırılarak taşraya kadar yaygınlaştırılmıştır. Eğitim imkânlarının yaygınlaştırılması ve yeni kalkınma hamleleriyle birlikte avukatlık, mimarlık, mühendislik, hekimlik, ticaret ve sanayi gibi meslekler önem kazanmaya ve ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde meslek alanlarının, dönemin ihtiyaçlarına ve hâkim anlayışına göre yeniden şekillendiğini görüyoruz. 1950 sonrasında meslek kuruluşlarıyla ilgili yapılan düzenlemeler, genel olarak devletin vesayetini yumuşatarak bu kuruluşları özerk hale getirmiştir. Bugünkü meslek kuruluşlarının hemen hemen tümü 1950’lerde temeli atılan bir zihniyet üzerinden şekillenerek bugüne kadar gelmiştir.

Bu genel analizlerden hareketle meslek kuruluşlarının bugün için icra ettikleri roller iki noktada toplanabilir. Bunlardan birincisi, meslek mensuplarını devlete karşı temsil eden “yarı sivil”, ikincisi ise devlet adına meslek mensuplarını kontrol eden “yarı resmî” nitelikli kuruluşlar olmalarıdır. Meslek kuruluşları, meslek

8 Aktaran Bülent Tanık, “Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 1581.

9 Aktaran Öncü, “Cumhuriyet Döneminde Odalar”, s. 1570

10 Öncü, “Cumhuriyet Döneminde Odalar”, s. 1570.

mensuplarının haklarını ve çıkarlarını kamu otoritesine karşı korumaya çalışırlar. Bu kuruluşlar meslek mensuplarını bir araya getirerek, onları örgütleyerek, aralarında sosyal dayanışma ağları kurarak bir sosyal güce dönüştürme işlevi görmektedir. Meslek kuruluşları ayrıca, kuruluş yasalarında belirtildiği gibi meslekle ilgili ilkeleri, çalışma prensiplerini, ahlâkî değerleri belirleyen ve bunları geliştiren kuruluşlardır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde mesleğin toplum nezdindeki güvenini ve itibarını korudukları söylenebilir. Yine bu kuruluşlar, anayasada belirtilen işlevlerine uygun olarak meslek mensuplarıyla toplum arasındaki ilişkileri düzenleme işlevine sâhiptirler. Özellikle halka doğrudan hizmet verme durumunda olan mesleklerin (eczacılar, avukatlar, doktorlar gibi) belli disiplinler içinde çalışmalarını sağlarlar. Bu yönüyle ele alındığında meslek kuruluşlarının, sivil toplum örgütlerinin gerçekleştirdikleri bazı yükümlülükleri yerine getiren “yarı sivil” kuruluşlar olduğu söylenebilir.

Meslek kuruluşları öte yandan, meslek alanını ve mensuplarını devlet adına denetleyen ve kontrol eden kuruluşlardır. Meslek mensuplarının kayıtlarını, sicillerini, mesleki ilkelere uyumlarını sağladıkları gibi, onları devlet adına denetlerler ve disipline ederler. Bu yönüyle değerlendirildiğinde mesleki kuruluşların, devlet adına kamu otoritesini kullanan kuruluşlar olduğu söylenebilir. Yöneticilerinin resmî plakayla dolaşmaları, protokol kurallarına göre resmî törenlere katılmaları bu kurumların ne kadar resmî kimlikli olduklarını gösterir. Devlet adına hareket eden kamu kurumları olmaları ve devletin vesayetine tâbi olmaları dikkate alındığında meslek kuruluşlarının, “bağımsızlık” prensibine göre çalışan sivil toplum örgütleri olmaktan uzak olduklarını söyleyebiliriz. Meslek kuruluşları, bu özellikleri itibarıyla sivil toplum kuruluşundan çok, resmî kuruluş hüviyetine sâhiptir.

Meslek Odalarında Zorunlu Üyelik Yapısı

Türkiye’de küçük esnaf, sanatkâr, ziraatçı, tüccar, sanayici, hekim, avukat, mühendis, mimar, veteriner, muhasebeci, mâlî müşavir ve noter olmak üzere bugün meslek kuruluşlarına üye dokuz milyona yakın meslek mensubu bulunmaktadır.¹¹ Meslek kuruluşlarının tümünde benzer üyelik süreci ve örgütlenme yapısı vardır. Meslek kuruluşlarının meslek sâhiplerine en yakın birimi il ve ilçe merkezlerinde kurulmuş olan odalardır. Her mesleğin buralarda odası bulunmaktadır.¹² Odalar bir araya gelerek merkezi Ankara’da bulunan üst çatı niteliğindeki Birlikleri oluştururlar.¹³ Diplomalı meslek sâhipleri ile esnaf, sanatkâr, tüccar veya sanayicilerin doğrudan doğruya üye oldukları meslek kuruluşları il ve ilçelerde örgütlenmiş olan odalardır.

11 Üye sayıları şöyle: TBB 63.487, TOBB 1.200.000, TURMOB 80.256, TESK 1.896.000, TDB 22.000, TTB 63.000, TMMOB 342.996, TZOB 4.800.000, TNB 1640, TEB 24.119, TVHB 17.000.

12 TMMOB’ne bağlı odaların merkezi Ankara’da olup illerde odaların şubeleri bulunmaktadır.

13 Türkiye Barolar Birliği’nde “baro” diğer mesleklerdeki odaya karşılık gelir

Herhangi bir meslek kolunda çalışma ruhsatı alabilmek için öncelikle ilgili meslek alanındaki odaya kayıt yaptırmak ve sicil açtırmak gerekir. Tüm meslek kuruluşlarında geçerli olan bir ilkeye göre ilgili mesleki alanda herhangi bir odaya kayıt yaptırmayan meslek mensubunun o mesleği yürütmesi mümkün değildir. Diploma gerektiren mesleklerde mesleği icra etmek için diploma yeterli değildir. Diplomaya ilâve olarak meslek odasına mutlaka kaydolmak gerekiyor. Oda, ruhsatsız olarak herhangi bir mesleği icra eden bir meslek mensubunu tespit ettiği zaman onun hakkında soruşturma açma, gerektiğinde meslekten men etme hakkına sâhiptir. Odaya kayıt yaptıran üyeler belli miktarda kayıt ücreti öderler. Bununla birlikte her yıl düzenli olarak üyelik aidatı ödemek zorundadırlar.

Meslek kuruluşlarını üyelik yapıları ve süreçleri üzerinden değerlendirdiğimizde nasıl bir tabloyla karşılaşılıyor? Bu kuruluşların sivil toplumcu karakterde olup olmadıklarını anlamak için bu sorunun cevabı büyük bir önem arz eder. Genel olarak kabul edildiği üzere sivil toplum örgütlerinin temel özelliklerinden biri bu örgütlerin “zorunlu” değil, “gönüllü” üyelik yapılarıdır. Yapılan analizlerden anlaşıldığı gibi mesleki kuruluşlar zorunlu üyelik yapısına sâhiptirler. Kuşkusuz meslekler üzerinden belli örgütlerde yer almak, o örgütün disiplinine ve çalışma prensiplerine sâhip olmak, yine meslek üzerinden örgüt aidiyetine sâhip olmak sivil toplum açısından çok önemlidir. Benzer şekilde mesleklerin veya çalışma alanlarının belli ilkeler ışığında yürütülmesinin, denetlenmesinin, böylece mesleklere belli bir güven ve itibar kazandırılmasının büyük önemi vardır. Meslek kuruluşları, üyelik yoluyla, meslek mensuplarını, kendi çıkarlarını savunan kurumsal yapıların bir parçası haline getirerek onların toplumsal bir güce dönüşmesinde de rol oynamaktadır. Zorunlu üyelik aynı zamanda mesleki örgütlerin daha heterojen bir yapıda olmasına yol açar. Tüm bu özellikleri dikkate aldığımızda meslek kuruluşlarına zorunlu üyeliğin olumlu birtakım sonuçlarının bulunduğunu söyleyebiliriz.

Ancak meslek odalarına zorunlu üyeliğin sâdece bir kuruluşla sınırlandırılmasının birtakım sakıncalar barındırdığını da belirtmek gerekir. Her şeyden önce sivil toplumun beslenme alanını toplumsal yaşamın değişik boyutları oluşturur. Mesleklerin de bu anlamda toplumsal hayatın en önemli alanlarından birini oluşturduğunu biliyoruz. Hal böyle iken bu meslekler üzerinde sâdece belli kuruluşları yetkilendirmek mesleki alanda bir tekelleşmeye yol açar. Bu da sivil toplumun var olma zeminini daraltmakla sonuçlanır. Sivil toplum açısından bakıldığında, bir mesleğe mensup olanların alternatif örgütlere üye olmalarının büyük önemi vardır. Bu hem kendilerinin rızaya dayalı bir örgüt içinde yer almalarına yol açar, hem de mesleki kuruluşların üyelerine daha iyi hizmet etmesine. Bugün gerçekten mesleki alandaki örgütsel tekelleşmeden dolayı meslek odalarının bir kısmı üyelerinden düzenli aidat almaktan, onlara belli işleri para karşılığı satmaktan öte bir anlam ifade etmez hale gelmiştir. Birçok meslek kuruluşunun,

meslek üzerindeki tekелci ve parselleyici rolünden dolayı birer rant kaynağı haline geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Meslek Odalarında Katılım ve Temsil Sorunu

Meslek kuruluşlarına katılımın birbirine benzer bir mantıkla çalıştığını söyleyebiliriz. Her meslek grubunun seçim süreçlerinde ve kurullarında bazı ufak tefek farklılıklar görülmekle birlikte seçim ve katılım süreçleri benzer mekanizmalara dayanır. Bütün meslek kuruluşlarının ana organı tüm meslek mensuplarının içinde yer aldığı genel kurullardır. Meslek kuruluşlarının genel kurulları bazılarında iki yılda, bazılarında ise dört yılda bir olağan kongreye gider ve bu kongrede yeni yönetimlerini oluştururlar. Oda başkanının veya belli sayıda üyenin yazılı başvurusu üzerine meslek kuruluşları olağanüstü genel kurul toplantıları da yapabilirler. Genel kurul toplantılarının yeri ve zamanı en az on beş gün önceden üyelere duyurulur. Diplomaya dayalı mesleklerde seçimlere mazereti olmaksızın katılmayan üyelere kâr müeyyide uygulanır. Genel kurul toplantılarında gizli oy, açık tasnif yöntemiyle yapılan seçimlerle odaların başkanları, yönetim kurulları, denetim kurulları ve disiplin kurulları seçilir. Seçimlere girmek isteyen gruplar genelde liste halinde seçime girerler. Dolayısıyla her grup kendi başkan, yönetim, denetim ve disiplin kurullarıyla seçim yarışında yer alır. Çoğunluğu elde eden grup tüm bu birimlerin yönetimini elinde bulundurur.

Meslek kuruluşlarındaki seçim sistemi, tüm üyelerin, odaların varlığıyla bilinçli biçimde bütünleştiği varsayımına dayanır. Bu bakımdan meslek kuruluşlarının seçim sistemine dışarıdan bakıldığında bu sistemin, demokratik olarak iyi kurgulanmış bir sistem olduğu izlenimi edinilir. Oysa gerçekte birçok meslek kuruluşunda üyelerin çoğu meslek kuruluşunu kendi sırtında bir yük olarak görür. Bu durum özellikle küçük esnaf ve sanatkârlar için geçerlidir. Yapılan araştırmalara göre TESK'e bağlı odaların çoğu üyeleri için aidat almanın ve kendileri üzerinden siyaset yapmanın ötesinde bir anlam ifade etmemektedir. Diplomaya dayalı mesleklerde odalar, mesleği belli bir disipline bağladıkları, yetkin olmayanların mesleği icra etmelerini önledikleri, meslek mensuplarının çıkarlarını hükümetlere karşı korudukları için meslek mensuplarının yaşamında belli bir anlam ifade ederler. Oysa yukarıda ifade edildiği gibi, sermayeye dayalı mesleklerde herkesin aynı mesleği yapma imkânı olmasından dolayı odalar pratikte o meslek mensupları için fazla anlam ifade etmezler.

Gerçekte meslek kuruluşlarında yapılan seçimlere baktığımızda, üyelerinin seçime tam olarak angaje olamadıkları bir seçim sürecinin yaşandığını söyleyebiliriz. Demokrasilerde gerçekleşen seçimlerde gördüğümüz kampanyaya, propagandaya, tanıtıma dayalı bir seçim süreci buralarda yaşanmadığı için meslek mensupları seçimler için yeterince motive olamadıkları gibi yeterince bilgilendirilmezler de. Seçimlerle ilgili bilgilenme süreçleri bazen kendilerine gelen mek-

tuplardan ibaret kalır. Odasıyla organik bağı olmayan, odayla yakın ilişki kurmayan, daha da ötesi odayı kendi şahsı veya mesleği için anlamlı görmeyen üyeler doğal olarak ne odayla, ne de odanın yönetim süreçleriyle ilgilenirler. Özellikle sermâyeye dayalı yaygın mesleki kuruluşlarda milyonlarca üyeden oluşan insanları kapalı devre işleyen bir seçim sürecine entegre etmek doğal olarak mümkün değildir. Diplomaya dayalı mesleklerde de durum bundan farklı değildir. Bu tür meslek kuruluşlarında da meslek kuruluşları seçimlerden kısa bir süre önce üyelerini seçimin yerinden ve zamanından haberdar etmelerine ve hatta katılmayanlara ceza vermelerine rağmen seçimin kendisi ve kimlerin seçildiği birçok meslek mensubu için anlam ifade etmediği için üyeler seçime gereken ilgiyi göstermezler. Bazı meslek kuruluşlarında seçimlere katılımın yüzde 15’lere kadar düştüğü söylenebilir.¹⁴

Meslek kuruluşlarındaki seçimlerin, yukarıda ifade edildiği gibi kapalı devre işleyen bir sisteme dayanmasından dolayı, meslek mensuplarının tümü yerine odanın ya da baronun sağladığı avantajlardan yararlanmayı bilen, bu anlamda örgütlenme konusunda bilinçli, bir yönüyle de politik olarak uyanık insanlar meslek örgütlerine entegre olur ve seçimin sağladığı avantajlardan yararlanırlar. Bu da yönetimi bir kez eline geçiren grupların buralarda uzun süre kalmasıyla sonuçlanmaktadır. Meslek kuruluşlarında yönetimin sağladığı avantajların farkında olan yöneticiler doğal olarak odaların kendilerine sağladığı imkânları ve fırsatları kolay kolay terk etmek istemezler. Unutmamak gerekir ki, meslek kuruluşlarının bazıları (özellikle sermâyeye dayalı olanlar) doğrudan büyük maddî getiriler sağlarken, bazıları da sağladığı statü ve prestijden dolayı dolaylı maddî avantajlar sağlamaktadır. Maddî avantajların peşinde olmasa bile, yönetici zümrelerin buraların sağladığı gücü kullanarak ülkede önemli bir güce kavuştuklarını ve bu gücü değişik amaçlar için harekete geçirdiklerini gündelik hayatımızda görüyoruz. Buradan hareketle, meslek kuruluşlarında işleyen seçim sisteminin demokratik yapıdan çok, oligarşik bir yapıya yol açtığını ileri sürmek abartı sayılmayacaktır.

Meslek kuruluşlarının yönetim yapılarının şeffaf olduğunu ve hesap verebilirlik ilkesine göre işlediğini iddia etmek büyük bir iyimserlik olur. Meslek kuruluşlarının çoğunda denetleme ve disiplin kurulları ya da haysiyet divanları, yarışan grupların kendi listelerinden seçilir. Dolayısıyla bu kuruluşların yönetimine gelen grupların üzerinde muhalefet etkisi yapacak bir denetim mekanizması oluşmaz. Oysa denetim mekanizmasının varlığı ve etkin biçimde işlerliği demokratik sistemlerin en önemli özelliklerinden biridir. Demokratik rejimlerde yürütme gücünü elinde bulunduran hükümetler, başta parlamento olmak üzere, muhalif partiler, yargı erki, sivil toplum örgütleri, baskı ve çıkar grupları ve nihâyetinde halkın kendisi tarafından değişik mekanizmalar yoluyla denetlen-

14 Meselâ Ocak 2009’da Makine Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi için yapılan seçimlere katılım yüzde 15 düzeyinde kalmıştır. Bkz. “22 Bin Mühendisin Seçim Heyecanı”, *Hürriyet*, 30 Ocak, 2009.

mektedirler. Meslek kuruluşlarının yürütme gücü üzerinde ne yazık ki bu tür denetim mekanizmaları yoktur. Onların denetimi en fazla iki ya da dört yılda bir yapılan seçimlerle mümkündür. Bu da yukarıda ifade edildiği gibi tüm üyelerin katılamamasından dolayı genel olarak çok etkili olamamaktadır. Meslek kuruluşlarında “muhalefet” işlevini yüklenecik denetim mekanizmalarının bulunmayışı, bu kuruluşların oligarşik bir yapıya kavuşmalarında ve yürütme gücünü elinde bulunduranların keyfiyetçi bir yönetim tarzına sâhip oluşunda önemli bir etken-dir.

Meslek Kuruluşlarında Siyasal Duruş Sorunu

Anayasa, meslek kuruluşlarının amaçları dışında faaliyette bulunamayacaklarını ve yönetimlerinin oluşması sürecinde siyasî partilerin aday gösteremeyeceğini hükme bağlamıştır. Anayasada açıkça ifade edildiği gibi meslek kuruluşları, ilgili mesleğin disiplinini, ahlâkî prensiplerini korumak, meslek mensupları arasındaki dayanışmayı sağlamak, meslek mensuplarıyla toplum arasındaki ilişkileri düzenlemek ve kamu yararına çalışmasını sağlamak üzere kurulmuş olan kamu tüzel kişiliğine sâhip kuruluşlardır. Bunların, kuruluş amaçlarının dışına çıkarak siyasallaşmaları, belli siyasî partilere angaje olmaları, doğal olarak tarafsız kalmalarına ve kendilerinden beklenen görevleri yerine getirmelerine engel oluşturmaktadır. Bu tür kuruluşlara üyelik, kanun gücüyle zorunlu olduğuna göre bu kuruluşların, tüm meslek mensuplarını temsil etmek ve üyeleri arasında bir ayırım yapmamak gibi bir yükümlülükleri vardır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde açıktır ki, meslek kuruluşlarının siyaset dışı kuruluşlar olması sâdece anayasal düzenleme açısından değil, aynı zamanda kuruluş mantıkları ve ahlâkî değerler açısından da zorunludur.

Hal böyle iken meslek kuruluşları gerçekten kuruluş amaçlarına giren faaliyet alanlarıyla sınırlı kalıyorlar mı? Başka bir deyişle, siyasî manevralarda bulunmaktan, siyasî roller üstlenmekten kendilerini geri tutabiliyorlar mı? Meslek kuruluşlarına yüklenen misyona bakıldığında 1950'ye kadar bunun böyle olduğunu söylemek zaten imkânsızdı. Yukarıda analiz edildiği gibi bu kuruluşlar o tarihlerde devletin toplum üzerindeki vesayetini sağlayan araçlar olarak kurgulanmıştı. Bu bakımdan siyasetin güdümünden kurtulmaları mümkün değildi. Bu, onlara bir bakıma yüklenmiş bir görevdi, bu kuruluşlar da görevlerini yerine getirmek durumundaydılar. Oysa meslek kuruluşlarının bugün devlete karşı özerk bir konumda bulunmaları ve siyasetin dışında yer almaları yasal mecburiyet olduğu halde bazı meslek kuruluşlarının siyasetin ön cephelerinde yer aldığını rahatlıkla görebiliyoruz. Bu yargı tüm meslek kuruluşları için olmasa bile, birçoğu için geçerlidir.

Bugün sermâyeye dayalı meslek kuruluşları genel olarak merkez sağ partilerin güdümüne girmişken, diplomaya dayalı meslek kuruluşları, 1950'lerin öğren-

ci kuşağına yüklenen misyonu 1960’lardan itibaren sürdürerek bugün sol kulvarda yer almış durumdadırlar. Başta sağlık alanında örgütlenmiş olan Tabipler Birliği, Eczacılar Birliği, Diş Hekimleri Birliği gibi örgütler olmak üzere, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir Odaları Birliği, Mühendis ve Mimarlar Birliği ile Barolar Birliği sol kulvarlarda yer alan kuruluşlardır. Bu kuruluşların genel olarak 1980 sonrasında gelişen liberal politikalara karşı muhalefet ettiklerini görüyoruz. Özelleştirme konusu, Mühendis ve Mimar Odalarının görev alanıyla doğrudan ilgili olmadığı halde, bu kuruluşun önemli gündem maddesini oluşturabilmektedir. Kuruluşun temsil ettiği mühendis ve mimarların ekseri çoğunluğunun geçimini liberal ekonominin sağladığı piyasadan temin ettiklerini unutmamak gerekir. Benzer biçimde faaliyet alanıyla doğrudan ilgili olmamakla birlikte Tabipler Birliği ile Barolar Birliği de özelleştirmeyi öncelikli gündem maddeleri arasına alarak ön cephelerde özelleştirmeye karşı savaşılmaktadırlar. Sadece özelleştirme değil, aynı zamanda Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliği, Kıbrıs konusu, dinî ve siyasî özgürlükler gibi gerçekten siyaset alanını ilgilendiren konular da bu tür kuruluşların gündemlerinde önemli bir yer işgal etmiştir ve etmeye devam etmektedir.

Meslek kuruluşlarının siyasetle ilişkisi söz konusu olduğunda altı çizilmesi gereken en önemli husus bunlardan bir kısmının militarist duruşlarıdır. Meslek kuruluşlarının tümü kendilerini “demokratik kitle örgütleri” veya “sivil toplum kuruluşları” gibi tanımlamaya özel olarak özen gösterirler. Oysa askerî müdahaleler döneminde bu kuruluşların bir kısmı, gerek demokrasinin, gerekse sivil toplumun altının oyulmasına hizmet ettiler. Bazı meslek kuruluşlarının 28 Şubat sürecinde oynadığı role bakıldığında bu yargının ne kadar haklı olduğu anlaşılır. Bilindiği gibi Barolar Birliği, TOBB ve TESK 28 Şubat sürecinde aktif rol oynayan meslek kuruluşlarıydı. 28 Şubat sürecinde “beşli sivil inisiyatif” adı altında oluşan ittifak içinde iki de meslek kuruluşu yerini almıştı. Bunlar TOBB ile TESK idi. Beşli oluşumun içinde yer alan meslek kuruluşları temsilcileri, kurumları adına çıkışlar yaparak ülkenin şeriat tehdidi altına girdiğini belirterek hükümetin istifa etmesi yolunda baskı uygulamış ve sonuçta da başarılı olmuştu.

28 Şubat sürecinin konumuz açısından iki önemli sonucu olmuştur. Bunlardan birisi büyük yolsuzluklar sonucunda ekonominin çökmesi ve bunun sonucunda 2001 yılında gelen tarihin en ağır ekonomik kriziydi. Toplumunu derinden sarsan bu krizin sonucunda Cumhuriyet tarihinde ilk defa küçük esnaf ve sanatkarlar örgütlü biçimde sokaklara dökülerek “hükümet istifa” çağrısında bulunmak zorunda kalmıştı. Esnafın 2001 yılının Mart ve Nisan aylarında sokaklara dökülmesini, kendisini temsil eden TESK’e karşı bir meydan okuma olarak da değerlendirmek mümkündür. Çünkü 4 milyon esnafı temsil ettiği iddiasında olan TESK 28 Şubat sürecine destek vererek yolsuzluk dümenine kumanda etmiş, sonucunda da kendi tabanını deyim yerindeyse perişan etmişti. 28 Şubat sürecinin ikinci önemli sonucu da mesleki eğitimin önünün kesilmiş olmasıdır. İmam Hatiplerle ilgili

yapılan operasyonun sonucunda meslek liselerinin üniversitelere girişinin engellenmesi sonucunda mesleki eğitim büyük bir darbe almıştır. TOBB ve TESK, böylece kendi tabanlarının çıkarına kibrit suyu döken bir sürecin içinde yer almışlardır.

Kısaca, meslek kuruluşları Anayasada siyaset dışı kurumlar olarak tanımlanmış, kendi yasalarında da kendi faaliyet alanlarının dışına çıkamayacakları hükme bağlanmıştır. Ancak yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, meslek kuruluşlarının bir kısmı pratikte aktif biçimde siyasetin içinde yer almakta, dolayısıyla kendi faaliyet alanlarının dışına çıkabilmektedirler. Meslek kuruluşlarının, faaliyet alanları dışına çıkarak siyasî rol oynamaları 28 Şubat süreci örneğinde görüldüğü gibi meslek mensuplarının aleyhine sonuçlar vermektedir. Meslek kuruluşlarının yönetimini elinde bulunduranlar, hukuken ve ahlâken meslek mensuplarının tümünü temsil etmekle ve onların haklarını savunmakla yükümlü olmalarına rağmen, meslek odalarındaki oligarşik yapının kendilerine verdiği imkânlardan hareket ederek bu yükümlülüklerinin tersine manevralarda çok rahat biçimde yer alabilmektedirler. Böyle olunca, meslek kuruluşlarının birer sivil toplum kuruluşuna dönüşerek demokrasiye hizmet eden kurumlar haline getirilmeleri için önemli düzenlemelere ihtiyaç vardır. Bu düzenlemelerin, meslek kuruluşlarının örgütsel yapısından zorunlu üyelik yapısına; katılım süreçlerinden denetleme mekanizmalarına kadar uzanan genişçe bir alanda çok köklü revizyonları gerektirdiğini belirtmek gerekir.